

БЪЛГАРСКИ ЛИТЕРАТУРНИ СЮЖЕТИ И ТЯХНАТА ЕВРОПЕЙСКА МИГРАЦИЯ

(Митологията на пещерата – Театърът на планината – Поезията на морето)

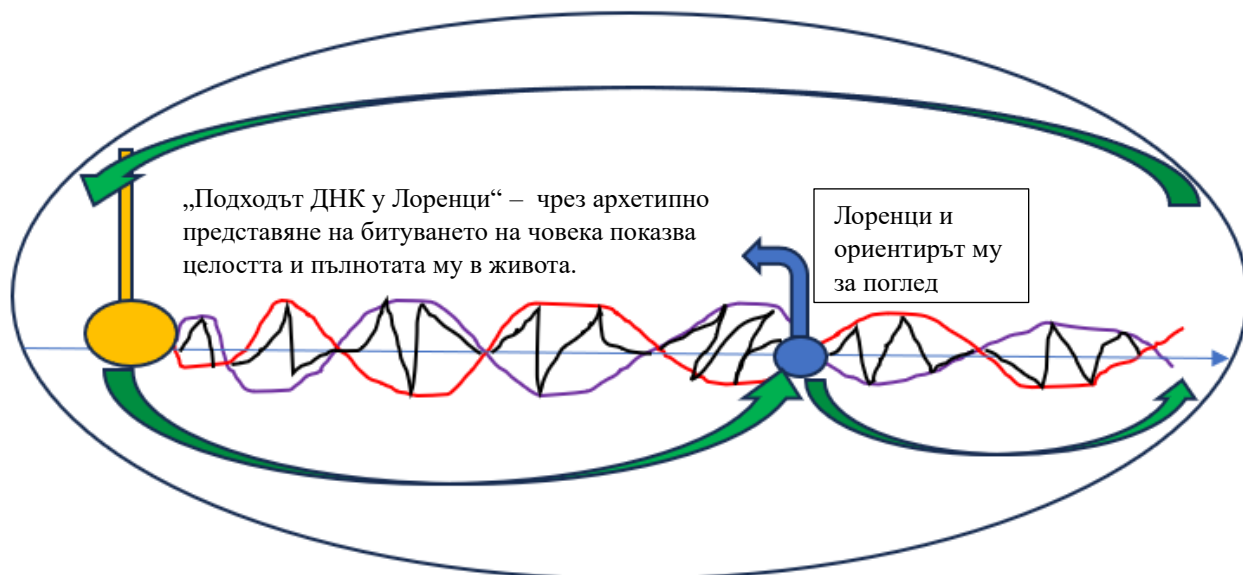
ВРЕМЕВИЯТ МЕХАНИЗЪМ НА „МАХАЛОТО“ ЛОРЕНЦИ

(Антилинейният театър в лодката на постмодернизма, пътуваща към нови хоризонти на медийната утопия: легендата, приказката, мита)

Венислав Василев,

Бакалавър по Българска филология, Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Научен ръководител: проф. дфн Людмил Димитров

Срещата ми с режисурата на Йерней Лоренци се случи по непредполагам начин. С пълното съзнание, че ще гледам театър, не знаех, че ще мога да участвам и в процеса на виждането и провидението на времето. (Съ)преживях два негови спектакъла в България: „Мъртвият идва за любимата си“, гостуване на Кранския театър през 2022 г. и „Орфей“, която той постави с български екип в НТ „Иван Вазов“, София, отново през 2022 г. Освен тях гледах на запис и „Сън в лятна нощ“ – авторски проект по Шекспир, осъществен през 2017 г. в Градския театър в Любляна.

Първото впечатление, което ми направи театърът на Лоренци, е за нещо космическо и величествено, непознато за българската сцена и може би непонятно за (очите на) публиката. Тогава си зададох въпроса: какво вижда зрителят в този пърформанс? И стигнах до заключението, че най-логично е да замълчиш пред високата точка на изкуството и да застинеш пред величието и таланта, защото каквото и спонтанно да кажеш, ще е някак неуместно. Лоренци е (и)рационално чувство. Интуиция. Дух. Вълшебник, който формално променя света и делника ти за времеви отрязък от 90/180 минути, но преобразява целия ти живот, дори и теб самия.

Ще се опитам да рамкирам безкрайния Лоренци с дефиниция, чрез която да покажа самия него и подхода му¹, водещ до динамичните видими вълни в представлението. „Театърът на Йерней Лоренци“² е „кардиограма“, започваща с раждането и приключваща със смъртта. Режисьорът избира и се доверява на един сюжет, мотив, проблем или мит³. Изтегля го до „своето“ време, като го актуализира и трансформира в един контекстуален и конкретен период, но едновременно с това и изтъква същината на универсалната вечна философия на/за човека (= ДНК⁴). По този начин приравнява „вечните надчовешки“ въпроси и теми с човешкия делник и празник, с неговото битие. „*Винаги ме е впечатлявало как в тези най-стари текстове са поставени ключови въпроси, които се отнасят за човека. [...] В тези древни текстове са трите „С“ – страх, самота, смърт. [...] сюжети, тоест да придадеш на някой огромен митологичен образ гравитация. За всеки голям митологичен сюжет съществува много конкретен човешки опит. Едва след това те стават големи и преголеми сюжети. Мен ме интересува кое е онова конкретно човешко [...] Защото митологизацията замъглява погледа ни... [...] В последните години съм обзет от повествователния театър. Вярвам, че в онова старо време, там, в кръга на племето, седи старейшината и разказва някаква история. Историите [...] по-често са свързани с космогонията, с възникването на света. Той разказва някаква история, не му трябва театър, речта и пеенето все още не са разделени, звукът и смисълът все още не са разделени. Така че той е първият минималист. И той разказва, и всички го преживяват. Той връща времето, защото това е периодът на цикличното време, преди линеарното време, в което живеем ние“ (Лоренци 2022). Сваляйки по този начин вечността на земята, си осигурява безсмъртие в личността. С това отваря и вратата за бъдещето (разбира се и използвайки подобни средства – смартфонните снимки), като показва, че времето е вечно и може да говорим за безвреме или за една прекрасна цялостна завършеност, цикличност, видима с връщането на зрителя към първоизточника. Защото е важно едно представление да се случва в публиката, активизирайки вътрешния ѝ свят и преди всичко въображението ѝ.*

В „Орфей“ Лоренци избира едноименния мит, като го адаптира за българската сцена и по този начин го прилага към нашето културно съзнание. Митът е почти непопулярен у нас. Запознати сме с фигурата на древния певец през някои легенди и чрез вторични източници (например: международния фестивал за естрадна музика „Златният Орфей“ (1965–1999 г.) и имена на фирми и хотели). Но митът за него се възобнови след откриването на античното селище Перперикон в Родопите, където се смята, че е гробът му. Все пак Орфей битува в съзнанието ни като легендарен музикант с изумителна и чудотворна дарба, чрез която може да укроти всички зверове и диви същества. Освен това е и поет, и пророк. Според древногръцки и други източници той е от тракийски произход и е способен с лирата си и с

¹ Цитирам откъс от интервю на Людмил Димитров с Йерней Лоренци:

„Людмил Димитров: *Доколкото разбирам, Вашите спектакли възникват в момента на поставянето им... Нямаме предварително намислена концепция.*

Йерней Лоренци: *Не, нямам.*

Людмил Димитров: *Кое то има предимството, че като гледаш представлението, не знаеш какво ще се случи, докъде ще доведе започнатото.“*

² Понятието е от Людмил Димитров.

³ „Людмил Димитров: *Преди доста време се отказахте от драматургията, от това да поставяте готови пиеси. Повечето от вашите представления носят наименованието „авторски проект“. Напоследък работите преди всичко върху големите епоси, т.е. големите истории, сюжети на отделните народи и на човечеството“ (В: „Култура“, Брой 8 (2991), „Вярвам в повествователния театър“, октомври 2022).*

⁴ ДНК = трите архетипни представи за човешкото фикционално битуване в света – чрез мита, разказа и музиката.

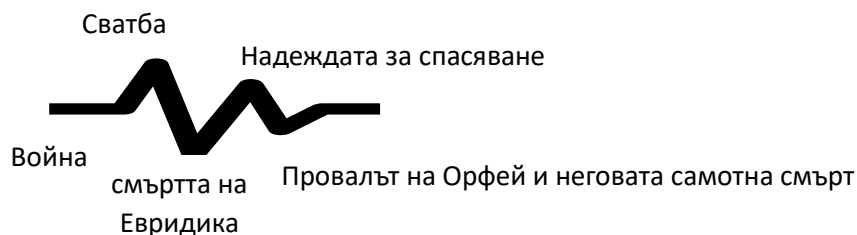
гласа си да очарова всяка жива и нежива материя. Известен и с неуспешния опит да изведе мъртвата си любима Евридика от подземното царство.

В разговора си с Лоренци Людмил Димитров му задава въпрос:

„Людмил Димитров: *Къде според вас се спуска Орфей? Съвсем наскоро преведох стихосбирка от словенския поет Изток Осойник и в едно от стихотворенията там се среща твърде интересната фраза, че Орфей се спуска сред хората. А според мита той слиза в ада. И по този повод се замислих: какво всъщност прави Орфей, какво цели?*

Йерней Лоренци: *Възможни са различни интерпретации. Аз мисля, че той има голям препъникамък – Евридика. Тя понася невероятно, мачистко страдание. Проблемът на Орфей е самовлюбеността, хюбрисът му – Евридика за него е само оръдие. Той няма реално отношение към нея, а я инструментализира. И по някакъв начин два пъти я убива, наслаждавайки се на този акт. Това е една от възможните интерпретации.“*

Моето тълкуване се концентрира върху проблема как не можеш да изиграеш съдбата, колкото и шансове да ти се дадат. В краен случай всеки е „шут в играта на съдбата“⁵, а „Орфей“-на-Йерней е концентриран върху живота – неговите падения и въздигания, изпитания и игри, радостните и тъжни празници като безвреме. Показва се вечният танц на смъртта с новия живот или начало. Неслучайно постановката започва с неумолимата, жестока, сурова и смъртоносна Война и завършва с Евридика – жената – утробата, даваща нов живот, която, вече възрастна, е родила някъде в отвъдността. Бебето среща своя, превърнат в мрамор, баща. Възможно ли е да изличи „спомена“ за баща си? Твоето творение, идващо да те унищожи, защото си го лишил от нещо. А Орфей със своята самонадеяност не го ли „изоставя“...

Играта на пешките (доколкото персонажите са пионки в ръцете на Фортуна) е проекция на обединеното и груповото. Свирят и пеят като продължение на образа на античния хор. Оплаквачките също са продължение на античната традиция. В този хор разказите на личните истории и преживявания се преплитат, сътворяващи собствен мит в общия. Всичко е задвижено в кръговрат около смъртта и живота на фона на музиката и тишината. Акордите подчертават и очертават сферичността на митологичното време, служейки си с паузи и пояснявайки как всеки край завършва с мълчание, а дори и началото започва с него.

Средата за увековечаване на мита е всекидневна – столове, маса, роял и други музикални инструменти. Характерното за Лоренци – героите седят (през повечето време и почти всички) и свирят, изричат монолози, водят диалози и мълчат. Всичко това се осъществява в измеренията на тишината. Въпреки нейното преобладаващо присъствие, се усещат и други звуци – земни песни и мелодии и неземно отвъдно ръмжене и лай. На земята освен войната, която е била някога, сега предстои сватба – героите се преобличат на момента: предрешване, характерно за комедията. Оплаквачките от хроматични се превръщат в цветни

⁵ Димитров; Людмил. Да бъдеш шут в играта на съдбата: Руската драматургия от XIX век. Херменевтика на канона. София 2017.

гости, в шаферки. Фонът на войната се трансформира в задушевна обстановка, залята от сърца-конфети. Всеки (до)оформя образа на сватбата, разказвайки своя опит. Но когато линията на кардиограмата се е вдигнала нагоре, се налага да слезе надолу. Евридика внезапно умира.

Пред публиката започва жива трескава аутопсия с медицински термини и симптоми, а и на екран, проектирано през телефон. Орфей се решава да слезе в Ада, търсейки шанс – възкачването на линията от кардиограмата. Тук слизането е представено като „покатерване“. Взима роклята и воала и поема като исихаст в пълно мълчание, готов да стане едно с природата. Но ще се окаже, че Орфей е само човек. *„Човек, който се надява и се радва, когато го е страх и трепери. Който опитва и не успява. Не всеки път. Човек, който понякога е сам и запълва самотата си с всевъзможни неща. Който се крие из тъмните ъгли. Който се опитва да се впише в историята, поне за миг да стане сюжет. Който иска да вярва – и много пъти също е вярвал – че животът има смисъл и че смъртта не е край. Така както – неведнъж – е обичал себе си и е забравял за другите. И Орфей някога и някъде е бил човек. Човече като мен и вас. Както и Евридика. Той също – навярно – някога се е обичал малко повече. И е забравил. Че не е митологичен герой. Че не е бог.“*⁶

Адът изниква пред нас синкретично – визуално и слухово. Игра на сенки, светлини, гърмежи, резове, ръмжене, виене и лай. Орфей изтърпява всички физически изтезания, затваряйки се в себе си, поддържан от идеята за нов живот. Нещата достигат своя апогей, когато всичко възкръсне като след буря, проверила колко издръжва човешкото под напора на природното. И тук Орфей излиза от човешкото. Заради това му се дава шанс да завърти колелото на съдбата и да разбере какъв ще е – покровител или шут. Но за да стане ясно, трябва да се извърши инициационният ритуал – двамата да вървят нагоре към земята и слънцето, но се оказва, че чертата на кардиограмата сочи надолу. Орфей се обръща. Възможно ли е дотолкова да се е възгордял и да се мисли за безгрешен, забравяйки, че всеки може да стъпи накриво, или в случая да се усъмни в любимия си и да се обърне за проверка и сигурност. Защото хората най-много се страхуват от самотата. Но спектакълът не завършва със самотната смърт на Орфей, а с образа на Евридика – възвеличавана и възпявана, но не от Орфей. Накрая той ни се представя единствено с отделената си глава, която се върти; планетата Земя, въртяща се около оста си ден подир нощ.

Една от основните цели на Йерней Лоренци е да ни по(дс)каже, че всичко (мит, легенда, сюжет) кръжи около човешкото – с неизбежните му падения и подеми. Но заедно с това той трансформира преходната човешка земна форма в безкрайна и отвъдна, безвремева, безгранична и трансцендентна, съвършена и затворена, но готова да пусне всеки зрител, който ще се гмурне (ще навлезе) без страх в утопията на Йерней. Защото Лоренци създава светове, в които се връщаш, които чуваш, вдишваш и усещаш, но не като Бог, а като човек. Учи ни как преди всичко да бъдем хора – сплотени, дейни и истински в битието и отвъд.

Цитирана литература:

Лоренци 2019: Лоренци, Йерней. Моят театър е екипно изследване. Интервю на Людмил Димитров. В: *Култура*, брой 7 (2960), септември 2019.

Лоренци 2022: Лоренци, Йерней. Вярвам в повествователния театър. Интервю на Людмил Димитров. В: *Култура*, брой 8 (2991), октомври 2022

Лоренци 2022а: Лоренци, Йерней: Човек, не бог. Текст в програмата за спектакъла.

---

⁶ Из „Човек, не бог“ на Йерней Лоренци – текст в програмата към спектакъла..

Лоренци 2023: Лоренци, Йерней. Обръщение-благодарност при връчване на наградата „Икар“